

BARTÓK ISTVÁN

Vita a nők ember voltáról a 16. században

„Forgassuk fel az egész szent írást, egy részben sem találjuk, hogy az Asszony embernek neveztetnék, a’ mi leg több, ‘s fel-található, ez az, hogy ő az ember’ segítségének neveztetik: De, hiszem a’ kalapáts-is segítése a’ kovátsnak, hát ezért kováts-é ez? A’ toll segítése az írónak, de ezért nem Író-deák; vagy az olló, melly valóban segítése a’ szabónak, hát szabó-é? Ilyenképpen az Asszony-is segítése az embernek, de ő azért nem ember.” Az idézet egy 1783-ban megjelent magyar nyomtatványból való, amelyre később még vizsztatérek.¹

Mi hát a helyzet valójában? Vajon emberek-e a nők vagy sem? A kérdést sokszor tárgyalták. A kapcsolódó irodalom jellemző vonulata egy olyan Európa-szerte elterjedt érvelés- és cáfolatsorozat, amelyik egy 16. század végi, Wittenbergből kiinduló vitára vezethető vissza. Mint majd látni fogjuk, a téma szorosan összefügg a férfi–nő kapcsolattal, hiszen a problémakör elvi alapjait érinti. A két nem viszonyának megítélését, a szerelem mibenlétének tudományos magyarázatát alapvetően befolyásolja a vitázók álláspontja. Dolgozatom első részében a vita kibontakozását vázolom, majd röviden szólok arról a magyar változatról, amelyikből bevezetésként idéztem. Végül visszatérek a wittenbergi vitára, és ismertetem néhány tanulságos pontját. A kiragadott részletek alapján szeretném bemutatni a briliáns érveléstechnikát; szerény fordításomban megpróbálom érzékeltetni a vita fennkölt stílusát, a kor legműveltebbjeinek választékos szóhasználatát is.

1595 januárjának első napjaiban Wittenbergben megjelent egy kiadvány, a szerző és a kiadó neve nélkül. A füzetke címe: *Disputatio nova contra Mulieres*,

¹ *Meg-Mutatás, hogy az asszonyi személyek nem emberek.* Az Írásból és a józan okoskodásból Nap-fényre hozatott, Nyomtatattott 1783. Esztendőben, 4. Említi NÉMETH S. Katalin: *Protestáns erdélyi irodalom a XVIII. század közepén (Bethlen Kata irodalmi környezete)*, Kandidátusi értekezés, Bp., 1987, kézirat, 70. A kiadványra Németh S. Katalin mellett Szentmártoni Szabó Géza is felhívta figyelmemet; mindkettőjüknek köszönöm.

*Qua probantur eas homines non esse.*² Írójának kiléte a kortársak számára homályban maradt, később derült fény a titokra. A szerző Valens Acidalius, a jeles német humanista, a neolatin költészet képviselője. Érdeemes röviden felidézni életének, pályafutásának legfontosabb mozzanatait.

Brandenburgban született, 1567-ben. Sokáig élt Itáliában, a padovai és a bolognai egyetemen tanult, majd orvosi és filozófia doktorátussal tért haza. Boroszlóban telepedett le, a város szolgálatában vállalt hivatalokat. Kiterjedt levelezése maradt fenn. Nemcsak a két olasz egyetem vezető személyiségei tartoztak levelezőpartnerei közé, hanem például Justus Lipsius és Forgách Mihály is. Kortársai elsősorban filológusként tisztelték, klasszikus szerzőket adott ki és magyarázott. Saját versei halála után jelentek meg, 1603-ban.

Neoplatonista képzést kapott, ennek következménye az az életforma és életfelfogás, amelyikben a nőknek semmi keresnivalójuk sincs, a művelt hetérák és az udvari dámák kivételével, akiknek az idealizált képét Castiglione rajzolta meg *Az udvari ember*ben. Acidalius tagja volt a boroszlói Hortus Scholzii-társaságnak, amelynek tevékenységében férfiak és nők egyenrangú partnereként vettek részt.

1594 végén Acidalius adósságba keveredett: a kiadójának, Heinrich Osthausennak tartozott. Törlesztés fejében felajánlotta egy kéziratát, amelyet – mint levelezéséből tudni lehet – eredetileg nem a nyilvánosságnak szánt; pusztán saját maga és barátai szórakoztatására írta, a korabeli teológiai viták paródiájaként. Egyetlen példányban létezett, ezt adogatták kézről kézre ismerősei. Ez volt a *Disputatio*.

A kiadó meglátta benne az üzletet, és kinyomtatta, mégpedig névtelenül, mert meg akarta kímélni Acidaliust – és nyilván saját magát is – a várható következményektől. Osthausen sejtése bevált, a kiadvány óriási botrányt kavart. Szerzője néhány hónappal élte túl a megjelenést: Neissében, 1595. május 25-én halt meg. A legenda szerint összefüggés van a *Disputatio* és a szerző hirtelen halála között. Acidalius elméje elborult, és egy roham végzett vele.³

A *Disputatio* 51 tézisből áll. Az első három és az utolsó a keret, a közbülső 47 sorolja fel azokat a „meggyőzőhetetlen bizonyságokat”, amelyek alátámasztják az értekezés mondandóját, tudniillik, hogy a nők nem emberek. Ebből az is következik, hogy Krisztus nem értük szenvedett, így őket nem is váltotta meg. Az érvelés néhány pontjára és azok cáfolatára, mint ígértem,

² *Disputatio nova contra Mulieres, Qua probantur eas homines non esse*, Anno M. C. XCV. Jelzete a wolfenbütteli Herzog August Bibliothekban: M: Re 288 (10).

³ *Ob die Weiber Menschen seyn, oder nicht?* Hrsg. Elisabeth GÖSSMANN, Archiv für philosophie- und theologiegeschichtliche Frauenforschung, 4, München, 1988. – Valens Acidaliusról: Jörg JUNGMEYER bevezető tanulmánya, 50–51. Vö. TARNAI Andor posztumusz tanulmányával: *A neolatin költészet és dráma alkonya Európában*, ItK, 1997, 464.

még kitérek. Előbb azonban vázolom Acidalius valódi szándékát és a vita kibontakozását, alakulását.

Bevezetésként Acidalius elmondja: értekezéséhez a teológiai vitákból vette a példát. Vannak ugyanis, akik azt bizonygatják, hogy Jézus és a Szentlélek nem isteni személyek – ő pedig azt mutatja meg, hogy a nők nem emberek. Azoknak a módszerét fogja követni, akik Krisztus istenségét tagadják: ő is a Szentírásból bizonyítja a maga igazát, mégpedig a példaképeitől ellesett interpretációs módszerrel. Hiszen csak az ostoba tömeg ítél a közvélekedés alapján; a tudósok tisztában vannak vele, hogy csakis azt szabad elhinni, amit a Szentírás egyértelműen kimond. Ott pedig sehol nincs leírva, hogy a nők emberek.⁴

Utolsó tézisében Acidalius semmi kétséget nem hagy művének valódi célja felől. Ha esetleg nem sikerült volna bebizonyítani, hogy a nők nem emberek, azt azért mégis a világ elé tárta, hogy korának eretnekei, különösen az anabaptisták és a pápisták, hogyan magyarázzák a Szentírást, milyen módszerekkel próbálják igazolni elátkozott tanaikat.⁵

⁴ I. Cum in Samaritia, ut in campo omnis licentiae, liberum sit credere & docere, JESUM CHRISTUM Filium Dei Salvatorem & Redemptorem animarum nostrarum, una cum Spiritu Sancto non esse Deum, licebit opinor etiam mihi credere, quod multo minus est, mulieres scilicet non esse Homines, & quod inde sequitur. Christum ergo pro iis non esse passum, nec eas salvari. Si enim non solum in hoc regno tolerantur, sed etiam a magnatibus praemiis afficiuntur, qui blasphemant Creatorem, cur ego exilium aut supplicium timere debeo, qui simpliciter convicior creaturam? Praesertim cum eo modo ex Sacris literis probare possim, mulierem non esse hominem, quo illi probant Christum non esse Deum.

II. Exhorrescent hic sine dubio omnes Lectores, & sine mora, antequam malum longius serpat, me dignum judicabunt, qui ipse cum Thesibus his meis ardeam: sed si isti lectores rem non ex opinione, ut vulgus, sed ex Veritate, ut Philosophi, & existimare & ἀνευ παθόν ponderare voluerunt, nullum profecto invenient causam, cur mihi debeant jure succensere.

III. Si enim sunt Catholici, sinceritati meae ignoscent, potius quam irascantur, quod ego haereticus, posito hoc principio. Nihil esse credendum, nisi quod is Sacris literis expressum sit, nec mulierem hominem esse credam, cum & hoc nusquam extet, si sunt sectarii; impudentissimi sunt nebulones, quod me execrantur quem genuerunt, & a quibus hoc principium didici. Hoc certe efficiam, aut propriam doctrinam abnegare, aut mihi assentiri. Sequar enim haec mea haeresi eandem scripturas interpretandi methodum, quam illi sequuntur in suis. *Disputatio nova contra Mulieres, Qua probantur eas homines non esse, i. m. (2. j.), A2r–v.*

⁵ I. Probavi, opinor, quinquaginta invictissimis sacrarum literarum testimoniis, mulierem non esse hominem, nec eam salvari. Quod si non effeci, ostendi tamen universo mundo, quomodo hujus temporis haeretici, & praesertim Anabaptistae, & Papistae sacram soleant explicare scripturam, & qua utantur methodo, ad stabilienda sua execranda dogmata, prudenti satis, imprudentes autem mulierculas oratas volo,

A reakciókból kitűnik, hogy a kortársak nem értékelték sem a parodisztikus szándékot, sem a szerző iróniáját. A *Disputatio* megjelenése után néhány nappal, január 12-én a wittenbergi egyetem teológiai karának előjárói egy füzetecskét adtak ki a tanulóifjúság figyelmeztetésére.⁶ Az *Admonitio* összeállító⁷ a *Disputatio* ismeretlen szerzőjét egyszerűen mocskos kutyának nevezik. Mert akár komolyan gondolta, amit összehordott, akár csak viccelt, munkája mindenképpen elvetemültség és gyalázat. Istentelen dolog ugyanis, ha valaki a legszentebb hitigazságok kiforgatásával űz tréfát, és így fitogtatja leleményességét.⁸ Ezért tartják szükségesnek figyelmeztetni az egyetemi ifjúságot, hogy ne vásároljanak a hamar elhíresült ördögi kiadványból, ne olvassák, ne adják tovább másoknak, és ha van belőle példányuk, haladéktalanul semmisítsék meg. Ellenkező esetben nagy baj lesz.⁹

A szerzők kiemelik néhány elfogadhatatlan állítást, amelyeket rögvess meg is cáfolnak, majd megemlítik, hogy az ellenérvek felsorolásánál hasznosabb lenne, ha a *Disputatio* íróját villám sújtaná agyon.¹⁰ Végezetül Krisztus

ut me pristina sua benevolentia & amore complectantur, quod si noluerint, pereant bestiae in secula seculorum. Satis gloriae & ex hoc tractatu habeo, quod imposterum more aliorum, haereticus sim futurus, si non bonae famae, tamen magnae. *Disputatio nova contra Mulieres, Qua probantur eas homines non esse, i. m. (2. j.), C4v.*

⁶ *Admonitio Theologicae Facultatis in Academia Witebergensi, ad Scholasticam Juventutem, de libello famoso & blasphemio recens sparso, cuius titulus est: Disputatio nova contra mulieres, Qua ostenditur, eas homines non esse, Witebergae Excudebat Vidua Matthaei Welaci, Anno M. D. XCV. HAB: 52. 3. Rhetorica (11a).*

⁷ Decanus, Senior et Professores Theologicae Facultatis in Academia Witebergensi, *Admonitio, i. m. (6. j.), B2r.*

⁸ Conatur autem impurus iste canis ostendere, non solum quod mulieres homines non sint, sed et alia longe tetriora. Sive ioco id faciat, sive serio, nihil est coram Deo discriminis: cum nefarium sit de fidei capitibus Academicorum in modum ἀμφοτεριζεν: impium porro et flagitiosum, velle perrisum iocumque torquere scripturas sacras ad eiusmodi struenda paradoxa, quae adorandae Trinitatis articulum, quae Deitatem Salvatoris Christi, quae humanam ipsius ex homine nativitatem [...]

Qui in his tam arduis, tamque divinis et transcoelestibus rebus lusum ingenii sui ostentare, et sempiternae salutis hominum mysteria Pyrrhonorum in modum ridere, caeterisque farinae huius illusoribus deridenda propinare satagit: ne is ad prodigium usque impius omnique timore Dei penitissime vacuus sit oportet. *Admonitio, i. m. (6. j.), A2r.*

⁹ [...] idcirco necessarium esse duximus, praemonere scholasticam iuventutem, ne libellum istum plusquam famosum planeque Diabolicum emant, legantve, neve aliis legendum communicent: sed potius exemplaria, si qua habent, supprimant et aboleant. Quantum enim chaos impietatum libello eo contineatur, vix ulla oratione satis explicari potest. *Admonitio, i. m. (6. j.), A2v.*

¹⁰ Verum sit finis blasphemiarum, quae fulmine potius, quam calamo refutanda sunt: imo quas nudis verbis recitare est refutare. *Admonitio, i. m. (6. j.), A4r.*

szavaira emlékeztetnek: minden hivalkodó szóért, amit beszélnek az emberek, számot adnak majd az ítélet napján.¹¹

A *Disputatio* híre és az azt kísérő felháborodás hamar túljutott Wittenberg határain. Az *Admonitio* megjelenése után egy héttel, január 19-én kelt a lipcsei teológiai kar vezetőinek *Refutatioja*,¹² amelyben a tanulók figyelmeztetése mellett ugyancsak teret szánnak a *Disputatio* cáfolatának. A szerzőt megszállott lényként említik; nem merik embernek nevezni, hiszen aligha valószínű, hogy emberi anya szülte volna. Talán a létezés átmeneti állapotát képviseli az emberi és a szellemi világ között; valami hibrid lehet, bizonyára a Sátán származéka. Megbocsáthatatlannak tartják, hogy az antitrinitáriusok és anabaptisták módszereivel él, és ezt nem is áttolja gyalázatos irományának elején nyíltan bevallani.¹³ Befejezésül kifejtik abbéli meggyőződésüket, hogy a *Disputatio* valódi szerzője maga a Sátán, aki nyilván tollba mondta teremtményének a sok szörnyűséget. Ezért figyelmeztetnek mindenkit, akiben legalább egy szikrányi józan ész pislákol, hogy ne csak ne olvassák ezt a veszedelmes értekezést, hanem ha egy példány a kezükbe kerül, azonnal dobják a tűzbe, mint ördögi elmeszüleményt.¹⁴

¹¹ Memores simus gravissimae sententiae Christi: Dico vobis, quod de unoquoque verbo ocioso, quod locuti sunt homines, redditori sunt rationem in die iudicii. Matth. 12. *Admonitio*, i. m. (6. j.), B2r.

¹² *Refutatio Opposita ἀνωνύμων αὐτοῦ τῆς θῆσις, quibus humanam naturam foeminei sexus impugnat, in qua praecipuae calumniae huius mendacis spiritus refutantur, quae sit illius intentio ostenditur, et studiosi pietatis omnesque Christiani monentur, ut sibi caveant a tam Diabolico scripto. Concinnata a Collegio studii Theologici Lipsensis, Anno M. D. XCV.* Lipsiae, Excudebat Abraham Lamberg. HAB: 52. 3. Rhetorica (14).

¹³ Atque hoc, quomodo dictum est, propositum fuisse huic fanatico spiritui (non enim ausim hominem dicere, qui homine matre non sit editus in lucem, forte tertium quiddam existens inter hominem et spiritum, hybridae similis, et infelix Satanae propago) statim in vestibulo vanissimarum nugarum suarum, non obscure patefacit, suo se indicio, veluti forex, prodens, quando rationes, quibus Orthodoxi blasphemias Antitrinitariorum et Anabaptistarum aeternam Trinitatem et Divinitatem Filii Dei impugnantium, refutant, iis facit similes, quae pro foemineo sexu hominum generi annumerando, ab ipso Sophistice afferuntur, quas sicut ipse exhibilat, exagitat et nullius momenti aestimat: ita eiusdem valoris esse innuit, quae pro aeterna Trinitate et Christi divinitate adducuntur a nobis argumenta. Atque inde nemini est obscurum, ipsi non hoc principaliter fuisse propositum, ut miseras mulierculas e censu hominum exautoraret, sed Filium Dei e sanctis Trinitatis folio, quantum in se deturbaret. Namque huc tendit, ut huius argumenti tam absurdi tractatione ostendet, nos veris destitui fundamentis e sacra scriptura petitis, quibus aeternam Trinitatem et Christi Deitatem probemur. *Refutatio*, i. m. (12. j.), A2v–A3r.

¹⁴ Quae cum ita habeant, et nunc constet quis sit ὁ ἄνθρωπος huius scripti author, Satan nimirum ipse, quo dictante tales blasphemias et impudentes calumnias ac criminationes excipit, et in publicum mittere, qui ei suam locavit operam, nequiter spargit: hortamur studio pietatis & honestis literis deditam iuventutem, et omnes in quibus est aliquid sanae mentis, ut non modo abstineant a lectione tam perniciosi tractatus,

Egy hónap sem telt el, február 10-én kelt a *Disputatio* legalaposabb cáfolata. Simon Gediccus, a lipcsei egyetemen a héber nyelv professzora, hallei vezető lelkész tézistről tézisre haladva kelt az asszonyi nem védelmére, igyekezvén porrá zúzni a számára ismeretlen szerző érveit.¹⁵ Egyszersmind azt is bebizonyítja, hogy éppen a *Disputatio* íróját nem lehet embernek tekinteni.

A későbbiek során Acidalius *Disputatióját* Gediccus *Defensiójával* együtt adták ki, ez lett az alapja a témához kapcsolódó számos latin és nemzeti nyelvű változatnak.¹⁶ Ismeretes például egy német nyelvű katolikus átdolgozás, amelyben Endres testvér, egy bencés szerzetes vitatkozik a jezsuita Eugenius atyával. Az előbbi képviseli Acidalius, az utóbbi Gediccus nézeteit.¹⁷

Az újabb és újabb változatok révén a vita anyaga Európa-szerte elterjedt. Népszerűségére jellemző, hogy a nyomtatott kiadások mellett kéziratos másolatok is fennmaradtak.¹⁸ A teológiai indíttatású indulatok lassan elcsitultak, egyre inkább a szórakoztató vonások kerültek előtérbe. A témával kapcsolatban felhozható érvek és ellenérvek a satirikus irodalom részévé váltak.

Mint már a bevezetőben is utaltam rá, a vitának magyar változata is van. Az idézett *Meg-Mutatás* szerző és kiadási hely nélkül jelent meg, a füzetke

memores illius, quod ex Menandro citat Apostolus: Corruptunt bonos mores colloquia prava: verumetiam ubicunque illum inveniunt, opprimant, et Vulcano tradant, ne in manus et conspectum piorum hominum veniat, hic sole et lectione indiginus et diabolicus foetus: ut ita sexui muliebri sua restituatur dignitas, qua a Deo ornatus est [...] *Refutatio*, i. m. (12. j.), B2v.

¹⁵ *Defensio sexus muliebris, Opposita futilissimae disputationi recens editae, qua supresso authoris & typographi nomine, blaspheme contenditur, Mulieres homines non esse. Simon Gediccus Sacrosanctae Theol. Doct. et c.* 1595. Lipsiae, Imprimebat Michael Lantzenberger. HAB: 52. 3. Rhetorica (11).

¹⁶ Egy kiadáscsoport: *Disputatio perijucunda, Qua Anonymus probare nititur Mulieres Homines non esse: cui opposita est Simonis Gedicii [...] Defensio sexus Muliebris*, Hagae Comitum, 1638, 1641, 1644.

¹⁷ *Gründ- und probierliche Beschreibung [...] Belagend die frag, Ob die Weiber Menschen seyn, oder nicht?*, 1618. Az 1660-as kiadás szövege megtalálható GÖSSMANN idézett összeállításában. Vö. NÉMETH S. Katalin, i. m. (1. j.), 70.

¹⁸ Egy kéziratos másolatot Németországban bekötötték abba a kolligátumba, amelyik – más kiadványok társaságában – a vita nyomtatott dokumentumait gyűjti egybe: HAB: 52. 3. Rhetorica (10). Köszönettel tartozom Dományházi Editnek, aki felhívta a figyelmemet két kéziratra, amelyek a Román Tudományos Akadémia Kolozsvári Fililáléjának könyvtárában, az unitárius gyűjteményben találhatók: *Disputatio perijucunda Qua Anonymus probare nititur Mulieres Homines non esse*, 1595, jelzete: MsU 189B; *Disputatio Nova Contra Mulieres Qua probatur eas Homines non esse*, Claudiopoli, 1781, jelzete: MsU 721. A kérdéshez kapcsolódó művekről a magyar ponyvairodalomban lásd még: POGÁNY Péter, *A magyar ponyva tüköre*, Bp., 1978, 187–195; TRÓCSÁNYI Zoltán, *Régi világ, furcsa világ. Emlékek, életképek, kuriózumok a magyar múltból*, kiad. PÓK Lajos, Bp., 1958, 333–337.

mindössze 16 lap. Nyolc „meg-mutatás” sorakoztatja fel azokat az érveket, amelyek bizonyítani hivatottak a cím állítását, mely szerint „az asszonyi személyek nem emberek”. Ezek után következnek az „asszonyoknak közbevetési”: mégpedig egy serfőzőné, egy doktorné, egy vendégfogadósne, „egy igen éles eszű tekintetes Asszonyság”, „egy tudós káfé-főzőné”, végezetül egy „fő tudományú Professorné” ellenérvei. Természetesen nem lehet az övék az utolsó szó: minden közbevetést egy-egy „meg-fejtés” követ, megcáfolva az asszonyokat.

A 18. század végi magyar nyomtatványból kitűnik, hogy a kényes téma fejtegetése a régi argumentumok ismételtetése mellett alkalmat kínált a kortársakon való csipkelődésre is. Az ismeretlen szerző egy helyen amellett érvel, hogy „az Asszonyok nem egyebek, hanem embereket emésztő állatok”. Párisz, Nagy Sándor, Sámson, Holofernész és Salamon vesztét is nők okozták. A klasszikus elrettentő példák mellett a szerző utal „a Tekintetes G. úr” és „F. kortsmárosné” esetére is. A korabeli olvasók bizonyára tudták, kikre kell gondolniuk.¹⁹ A kiadvány egyébként nem maradt visszhang nélkül: Ányos Pál felelt rá *Egy kis asszonynak levele a kedveséhez* című írásában.²⁰

Visszatérve a 16. század végéhez, Valens Acidaliushoz és Simon Gedicushoz: vitájukban megtalálható az 1783-as magyar kiadvány sok gondolatának forrása. Így például a bevezetőmben idézett soroké is, amelyek szerint ha a kalapács nem kovács, a tű nem szabó, a penna nem írődeák, akkor a nő sem ember.

Efölötti felháborodásában Gediccus bűzölgő árnyékszékeknek titulálja vita-partnerét, mivel a női nemet mocskoló szavait csak az ürülékhez lehet hasonlítani. Majd kifejti, mit jelent valójában a segítőtárs: a nő férjének egyenrangú partnere, hűségesen kitart mellette, fontos szerepet vállal a ház és a család irányításában.²¹

A lipcsei hebraista többször is nyelvészeti alapon cáfolja ellenfele érveit. Acidalius értelmezésében Isten Ádámnak mondta, hogy uralkodni fog minden állat fölött. Mivel pedig a férfi az asszonynak is parancsol, természetesen a nő is az állatok közé sorolandó. Gediccus viszont rámutat: a héber szó-

¹⁹ *Meg-Mutatás, hogy az asszonyi személyek nem emberek, i. m.* (1. j.), 9.

²⁰ NÉMETH S. Katalin, *i. m.* (1. j.), 259.

²¹ Acidalius: *Mulier dicitur adiutorium viri, seu caussa procreationis instrumentalis. Ut autem malleus non faber, acus non est sartor, penna non est scriptor: Sic nec mulier homo.*

Gediccus: *Spurcissima latrina, tun' audes sexum foemineum tam merdosus verbis aspergere? Mulier est auxilium viri, id est, veluti alter ipse, accommodum ipsi adiutorium, quae cum ipso semper conversetur, quae non ubi conceperit, marem deserat, quod bestiae pleraquae; faciunt, sed quae una cum ipso regat domum & totam familiam. Defensio, i. m.* (15. j.), B1r.

vegen az uralkodást jelentő kifejezés többes számban áll, tehát egyaránt vonatkozik Ádámra és Évára, azaz az egész emberi nemre, férfiakra és nőkre is.

– Te pedig – fordul vitapartneréhez a tudós professzor –, azt hiszem, még a vadállat nevezetét sem érdemled meg, mert még annál is sokkal alávalóbb fajzat vagy. Mert két különböző nemű állat magához hasonló utódot hoz létre, míg te, nyomorult tréfacsináló, valami gyalázatos fajtalanság gyümölcse vagy, és igencsak messze kerültél az emberi nemtől.²²

„Engedjétek hozzám a kisdedeket, mert az ilyeneké a mennyek országa” – ez újabb bizonyíték Acidalius számára. A Vulgata „pueros” szava ugyanis fiúkat jelent, tehát lányokról nincs szó ebben az összefüggésben. Nyilván azért nem akarták az apostolok, hogy az anyák Jézushoz vigyék gyermekeiket, mert lányok is voltak közöttük.

Geddicus az evangélium görög szövegére hivatkozik, ahol a „παῖς” mindkét nembeli gyermeket jelent.²³

Egy helyen Acidalius arról értekezik, hogy az asszonyok ugyanazokat a bűnöket követik el, mint az állatok, tehát már csak ezért sincs köztük különbség.

– Hallgasd csak meg, te barom – szólítja meg Geddicus ellenfelét –, hogy mi a különbség a te vétkeid és az állatok rossz tulajdonságai között; hegyezd a füled, te ármányos szerzet, hiszen nyilvánvaló, hogy nem vagy ember. Az összehasonlításokból kiderül, hogy az ismeretlen szerző csökönyös, mint a számár; zabolátlan, mint a bika; nyerít az asszonyokra, mint a csődör; csak a hasával törődik, mint a medve; hizlalja magát, mint a rózsahal; rossz az emlékezete, mint a tevének; rabol, mint a farkas; álnok, mint a kígyó; mar, mint a skorpió; ravasz, mint a róka; alattomos, mint a sikló; mérget fröcsköl,

²² A.: Tu dominaberis, ait DEUS ad Adamum, omnibus bestiis, Ergo etiam mulieri bestiae. [...] Cum vir et mulieri dominetur, quis nisi insanus eam hominem, et non potius bestiam credere potest?

G.: Hic perfricabis frontem, si quid tamen tibi frontis est. Manifestum enim crimen falsi committis. Expresse inquit DOMINUS de Adamo & Eva: Dominentur. Nam in totam speciem beneficium fuit. Igitur utitur plurali numero [...], & dominantur (vir & uxor cum posteris) in pisces maris, in volatilia coeli, in iumenta, & in universam terram, atque in omnia reptantia super terram. [...] Non te bestiam, sed bestia multo deteriorem crediderim. Nam cum bestiae utriusque sexus suae speciei individuum producant, nomen suae originis referens, tu prostituti pudoris scurra hanc facultatem a DEO concessam, hominum generi prorsus adimere conaris. *Defensio*, i. m. (15. j.), B2r–v.

²³ A.: CHRISTUS dixit, Sinite pueros ad me venire, talium est regnum coelorum, puorum scilicet, et non puellarum. Ideoque et Apostoli prohibuerunt matribus ad CHRISTUM portare infantes, quod ibi immixtae erant puellae, nihil ad eum pertinentes.

G.: CHRISTUS pro bonitate sua non tantum parentes, sed etiam eorum liberos utriusque sexus in foedere comprehendit, ac proinde ipsis benedicit. Est enim παιδιον (quo nomine Euangelistae utuntur) ο η τηθη τρεφη, quem nutrix alit, filiulus vel filiola, ut παῖς utriusque generis est. *Defensio*, i. m. (15. j.), D3v.

mint a vipera. Hogyan is lehetne az emberek közé számítani, ha egyszer semmi emberi tulajdonságot nem lehet felfedezni benne?²⁴

Acidaliust az sem tántorítja el „meggyőződésétől”, hogy a lányokat is megkeresztelik. Hiszen a pápisták a harangokat és a templomokat is felszentelik, akkor talán azok is emberek? Gediccus természetesen felháborodottan tiltakozik a kereszttség szentségének durva és gyalázatos profanizálása ellen; efféle gátlástalan vakmerőség csakis az ördögtől eredhet.²⁵

Acidalius szerint az sem bizonyítja, hogy a nők emberek volnának, hogy feltámadása után Krisztus asszonyoknak jelent meg. Gondoljunk csak a születésére: amint világra jött, az istállóban is először az ökörnek és a szárnak mutatta meg magát.

– Te vagy a számár – fordul Gediccus ellenfeléhez –, mutasd csak meg a Szentírásból, hogy legelőször az ökör és a számár látta meg Krisztust! Hiszen amikor testet öltött, rögtön az anyja pillantotta meg és József, aztán a pásztorok, Simeon, Anna, a három király és más emberek.²⁶

A Krisztus feltámadása után történetekben Acidalius újabb érveket talál a nők ellen. Hiszen Krisztus nyilván azért jelent meg asszonyok előtt, hogy feltámadásának híre a lehető leggyorsabban elterjedjen. Az asszonyok ugyanis fecsegő természetűek, és amit ők tudnak, arról igen hamar tudomást szerez az egész város.

²⁴ A.: Peccata mulierum, si quae sunt, nihil differunt brutorum peccatis. [...]

G.: Audi brute, quid sit discriminis inter tua & brutorum peccata. [...] Nec enim es homo (arrige aures Sycophanta) si manifeste possum videre. Cum namque tanquam asinus recalcitres, lascivias autem ut taurus, tanquam equus vero post mulieres hinnias, ventri tanquam ursus indulgeas, & ut mullus carnem impingues, & malum memoria teneas velut camelus, porro rapias quidem ut lupus, ac ut serpens irascaris, ferias ut scorpius, sis subdolus ut vulpes, nequitiae vero tanquam aspis, & vipera venenum serves. Quomodo te cum hominibus connumerare valeam, talis in te naturae signa non intuear? Sed & foris erunt in ultimo die canes & venefici, & scortatores, & homicidae, & idolatrae, & quisquis amat ac committit mendacium, ut est in Apocalypsi Iohannis. Id quod simul tibi dictum esto. *Defensio, i. m.* (15. j.), C3r–v.

²⁵ A.: Papistae campanas et templa baptizant. An ea propterea sunt homines?

G.: Apage vero crassam & putidam hanc sacri baptismi prophanationem. Et prodigiosa effrenataque Diaboli audacia est, baptismum ab Apostolis mulieribus administratorum conferre cum baptismo campanarum, nihiloque meliorem esse contendere. *Defensio, i. m.* (15. j.), G1r.

²⁶ A.: Neque hoc probat, mulieres esse homines, et ad CHRISTUM pertinere, quod post resurrectionem suam ostendit se primo mulieribus. Non enim sequitur; CHRISTUS quamprimum nasceretur, ostendit sese in stabulo bovi et asino. Ergo pecora ad CHRISTUM pertinent.

G.: Demonstra Asine, e scripturis sacris, CHRISTUM primum omnium se ostendisse bovi & asino. Nam in carne natus primum visus est a matre, & Iosepho, deinde pastoribus, Simeone, Anna, Magis, aliisque hominibus. *Defensio, i. m.* (15. j.), G2v–G3r.

Gediccus ismét védelmébe veszi a gyengébbik nemet: arra hivatkozik, hogy bizony sokszor a férfiaknak is eljár a szájuk, amikor nem kellene.²⁷

Acidalius nem fogadja el az asszonyoknak azt az érvelését, mely szerint azért volnának emberek, mert tudnak beszélni, tehát értelmes lények. Hiszen sok madár is tud beszélni, nem is szólva Bálám szamaráról; mégsem tartjuk ezeket embernek.

– Éppen hogy te beszélsz úgy, mint a papagáj – világosítja fel vitapartnérét Gediccus –, akárcsak Bálám szamara, amely nem a saját elhatározásából szólalt meg, hanem Isten irányította nyelvét. Hiszen a szamár bármit is mond, nincs tisztában az értelmével; mint ahogy azok az emberek sem, akik külső sugallatra nyilvánulnak meg. Mint ahogy belőled is a Sátán szelleme beszél.²⁸

Ami pedig az asszonyi locsogás tartalmát illeti: Acidalius szerint értelmetlenül beszélni annyi, mint meg sem szólalni. Ezt világosan bizonyítják az apostol szavai, amikor elrendeli, hogy a gyülekezetben a nők maradjanak csendben. Ha értelmes dolgokat tudnának mondani, miért kellene hallgatniuk? Ugyanez a helyzet a szereplésükkel a világi életben is: ha volna eszük, nem kellene eltiltani őket a közhivatalok viselésétől.

Gediccus elismeri, hogy bizonyos egyházközségekben valóban hallgatást parancsoltak a nőknek, de ebből nem szabad általános érvényű következtetéseket levonni. Példákat hoz a bölcs asszonyokra, akik kegyes, keresztényi beszédükkel váltak híressé. Ami pedig a közéleti feladatokat illeti: az asszo-

²⁷ A.: CHRISTUS nullam aliam ob causam initio mulieribus apparuit, quam ut eius resurrectio quamprimum et quam citissime ubique divulgaretur. Cum enim mulieres sint garrulae, quae illae sciunt, statim novit omnis civitas.

G.: Quid est quae tam perditae levitatis, quod iste non impingat mulieribus? Diabolica est contumelia, qua a filiis huius mundi infamatur sexus foemineus, quasi non possit habere domitam linguam aut orationem suam. Sed o si quis inderet sexui quoque masculino ad os custodiam, & ad labium sigillum solers, ut non corrueret repente ab illo, neque ipsum perderet lingua. Nam si sexu infirmo mulierum tantopere insectatur Apostolus vitia, nimirum in viris quoque prorsus intolerabilia & execranda esse iudicandum est. *Defensio, i. m.* (15. j.), G3r.

²⁸ A.: Clamant mulieres, Loquimur, habemus rationem, et animam rationalem. Ergo sumus homines. Sed ego nego haec omnia. Nam et multae sunt aves, quae loquuntur, et asinus Balaami locutus est, homo tamen non fuit.

G.: Tu psittaci more de his tantis rebus loqueris, ut asina Balaami competentia sibi verba profata est, non tamen sua mente nec affectu suo locuta, sed Dominus linguam & palatum in verba gubernavit. Asina enim quid et quomodo diceret, & si aliquid diceret, omnino nesciebat, quoniam & homines, qui alieno inflati spiritu loquuntur (quemadmodum tu spiritu Satanico ageris) & adhuc cum loquuntur, quid dicant, nesciunt, & nihil ex eo recordantur, cum resipiscunt, ut loquitur Augustinus. *Defensio, i. m.* (15. j.), G4v–H1r.

nyokat nem ostobaságuk, hanem nőies szemérmük tartja vissza a nyilvánosságtól.²⁹

Acidalius végezetül a nők utolsó mentsvárát veszi ostrom alá. Az érvelés és a cáfolat ugyancsak megtalálható a már többször idézett magyar kiadványban, ott is az utolsó „közben-vetés”. Az ismeretlen átdolgozó szavaival:

„Hatodik közben-vetése egy fő tudományú Professornénak. Minden állat természet szerint magához hasonlót hoz e’ világra. Mi Aszszonyok embert hozunk, tehát mi is azok vagyunk.

Meg-fejtés. A’ tövis bokorból nőnek a’ leg szebb rósák, a’ leg tsunyáb’ kukatzokból a’ leg szebb pillék vagy Lependékek, és a’ marha ganéjból lóherék teremnek. Tehát hadja kegyelmek abban, édes Asszonyim! Jóllehet hogy nálunk szerelmesek, kedvesek, és szükségesek kegyelmek, de ember-ségek igen szegény állapotban vagyon.”³⁰

Acidalius szerint az utód világra hozásában a nő csak eszköz. Gediccus nem mulasztja el hangsúlyozni: a szaporodásban férfi és nő szerepe elválaszthatatlanul összekapcsolódik. Befejezésül utal a szerző feltételezhető hibrid mivoltára, ami már a *Refutatió*ban is megfogalmazást nyert, és a *Defensió*ban is többször előkerült. Összefoglalja és a pontosság kedvéért kiegészíti a definíciót: ellenfele minden bizonnyal a Sátán természetellenes közösüléséből származó szörnyszülött lehet. Mint az ördög fattya, örökös kárhozatra méltó – végezetül Gediccus ezt kívánja ismeretlen vitapartnerének.³¹

²⁹ A.: Sine ratione loqui nihil aliud est quam non loqui. Mulieres autem loqui sine ratione inde apparet, quia iubet eas Apostolus tacere in Ecclesia. Si enim rationaliter loqui possent, cur deberent tacere? [...] Publica officia omnia mulieribus legibus interdita sunt, nullam aliam ob rationem, quam rationem non habeant.

G.: Verum hoc universaliter intelligendum non est, sed locum habet tantum, ubi rite constituta est, Ecclesiastica gubernatio. Nam alioqui tempore necessitatis non vetantur mulieres in publico coetu loqui. At non rationaliter, pie ac Christiane locutae sunt Miriam, Debora, Hulda, Anna prophetissa, Priscilla, & aliae complures his similes? [...] A publicis, de quibus loqueris, officiis, sexus pudor resilit. *Defensio, i. m.* (15. j.), H1r.

³⁰ *Meg-Mutató, hogy az aszszonyi személyek nem emberek, i. m.* (1. j.), 15–16.

³¹ A.: Nec curo illud ultimum omnium mulierum effugium: Omne simile gignit sibi simile. Necesse ergo esse, ut mulier sit homo, quandoquidem hominem procreet. Non est hic mater respicienda, quae causa efficiens non est, sed tantum instrumentum. [...] Nec mirum cum ex equo et mulo quoque nascitur asinus, ex stercore equino scarabei, ex pinguedine pediculi, ita ut de simili simile saepe fallat.

G.: Apage tuum illud instrumentum. Nam ad procreationem sobolis mas & foemina essentialiter copulae causae sunt. [...] Tu nimirum, blaspheme Diabole, tertium quiddam existis inter hominem & spiritum, hybridae similis, & infelix Sata-nae partus, ex prodigioso coitu degener factus. Increpet DOMINUS in te Satan, & sit spiritus tuus, qui te ad hoc argumentum verbo DEI et omnibus bonis moribus ex Diametro contrarium tractandum instigavit, tecum & cum blasphemis tuis in aeternam, vi respiscas, perditionem, Amen. *Defensio, i. m.* (15. j.), H2v–H3v.

Valens Acidalius halála utáni sorsát nem ismerjük; az azonban bizonyos, hogy műve évszázadokkal túlélte. A *Disputatio* hatása minden figyelmeztetés és átkozódás ellenére széles körben elterjedt „ad majorem Vīrorum Gloriam” – a magyar változat záró sorait idézve – „az férfiaknak nagyobb ditséretekre”.³²

³² *Meg-Mutálás, hogy az aszszonyi személyek nem emberek, i. m.* (1. j.), 16.